

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
№ 1(51), 2015

Алматы

ХАБАРШЫ

«Филология ғылымдары» сериясы
№1(51), 2015 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2000 ж. бастап шығады.

Бас редактор:

пед.ғыл.д., проф.

ҚР ҰҒА корр. мүшесі Б.Ө.Сманов

Бас ред. орынбасары:

пед.ғыл.д., проф.

ҚР ҰҒА корр. мүшесі Ф.Ш. Оразбаева

Ғылыми редакторлар:

филол.г.д., проф. Т.С. Тебегенов,

филол.г.д., проф. С.Ж. Әбішева

Редакциялық алқа мүшелері:

филол.ғыл.д., проф. Б.Әбдіғазизұлы,

пед.г.д. С.Б. Бегалиева,

пед.г.д. Р.Ә. Шаханова,

филол.г.д., проф. К.И. Мирзоев,

пед.г.д., проф. Ж.К. Балтабаева,

проф. Барри Пол Шерр (АҚШ),

филол.г.к., доцент Е.В. Казарцев (Ресей),

филол.г.д., проф. Г.Л. Нефагина (Польша),

филол.г.д., проф. А.К. Киклевич (Польша),

п.г.д. Н.И. Ишекеев (Қырғызстан),

проф. Спендель Джованна (Италия),

проф. Хатрани Алтынчач (Түркия),

проф. Мехмет Куталмиш (Түркия),

PhD докторы, проф. И.З. Белобровцева

(Эстония),

пед.г.д. Чан Дин Лам (Вьетнам)

Жауапты хатшы:

филол.г.к. А.Д. Ибраева

© Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті, 2015

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10109 - Ж

Басуға 21.04.2015 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 32,2 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 52

050010, Алматы қаласы,

Достық даңғылы, 13.

Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің

«Ұлағат» баспасы

Мазмұны
Содержание

ТІЛ БІЛІМІ
ЛИНГВИСТИКА

Абасилов А., Асанбаева С.А. Қазақстандағы әлеуметтік лингвистикалық зерттеулер: ізденістер мен жаңа мүмкіндіктер, проблемалар.....	4
Абишева А.Б., Абаева М.К. Концептуальная метафора как компонент содержания во фразеологизмах-зоонимах (на материале английского языка).....	11
Ахметжанова А.И. Дипломатичность и знания в делопроизводстве России XVI–XVIII вв.....	17
Баситова А.Н., Смагулова А.С. Языковая объективация концепта «студент» студентами казахского отделения высших учебных заведений Республики Казахстан.....	20
Ермекова Т.Н., Ескермесова Г.А. Пунктуацияны зерттеу үрдістері.....	24
Ильясова Н.А. Сөйлемдердің ақпараттық мазмұны.....	28
Iskakov A.O. Mussaeva K.S. The origin and the meaning of the “English for specific purposes” concept.....	31
Казкенова А.К., Серикова С.К. Смешанная коммуникация как дискурсивное проявление языковых контактов.....	35
Кенжеқанова Қ., Момынова Б. Мәтін және дискурс ерекшеліктері.....	40
Маймакова А.Д. Национально-специфические особенности лексического состава языка.....	45
Мұсатаева М.Ш., Тымболова А.О. Ұлттық болмысты зерделеудегі тілдің рөлі.....	51
Садуақасова С.Ә. Саяси қайраткерлер тіліндегі саяси метафоралардың концептуалдануы.....	56
Смагулова Г.Н. Ұлттық тәрбиенің өзегі ана тілде.....	61
Шайбакова Д.Д. Предмет социально-языковой контактологии.....	66
Шарипова З.А. Функции современного учителя иностранного языка. Место исследовательской компетенции в системе ключевых компетенций профессионала.....	70
Шойбекова Ғ. Тілді тарихи-типологиялық тұрғыдан зерттеу.....	75
Юсуп А.Н. Ақын-жыраулар поэзиясындағы «қыз» тұжырымының когнитивтік – семантикалық сипаты.....	81

ӘДЕБИЕТТАНУ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Абишева У.К. Феномен литературного диалога.....	87
Арғынбекова Ә.О. Қазақ әдебиетіндегі «Ләйлі-Мәжнүн» дастанының араб негізі.....	92
Асылбекұлы С. М. Мағауин новеллистикасының көркемдік әлемі.....	96
Әбдіғазизұлы Б., Ақболатов А.А. ХХІ ғасыр әдеби процесіндегі қазақ романының дамуы үдерісі.....	101
Әбдіқалық К.С., Адылбекова Ф.Н. М. Дулатов өлеңіндегі мемлекеттік дума мәселесі.....	106

Казахский национальный педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Филологические науки»

№1(51), 2015 г.

Периодичность – 4 номера в год.

Выходит с 2000 года.

Главный редактор:

д.пед.н., проф. Б.У.Сманов

Зам. гл. редактора:

д.пед.н., проф. Ф.Ш. Оразбаева

Научные редакторы:

д.филол.н., проф. Т.С. Тебегенов,

д.филол.н., проф. С.Ж. Абишева

Члены редколлегии:

д.филол.н., проф. Б.Абдигазиулы,

д.п.н. С.Б. Бегалиева,

д.п.н. Р.А. Шаханова,

д.филол.н., проф. К.И. Мирзоев,

д.п.н., проф. Ж.К. Балтабаева,

проф. Барри Пол Шерр (США),

к.филол.н., доцент Е.В. Казарцев (Россия),

д.филол.н., проф. Г.Л. Нефагина (Польша),

д.филол.н., проф. А.К. Киклевич (Польша),

д.п.н. Н.И. Ишекеев (Кыргызстан),

проф. Спендель Джованна (Италия),

проф. Хатрани Алтынчач (Турция),

проф. Мехмет Куталмиш (Турция),

доктор PhD, проф. И.З. Белобровцева

(Эстония),

д.п.н. Чан Дин Лам (Вьетнам)

Ответственный секретарь:

к.филол.н. А.Д. Ибраева

© Казахский национальный

педагогический университет им. Абая, 2015

Зарегистрировано

в Министерстве культуры и информации РК

8 мая 2009 г. №10109-Ж

Подписано в печать 21.04.2015.

Формат 60x84 1/8. Объем 32,2 уч.-изд.л.

Тираж 300 экз. Заказ 52.

050010, г. Алматы,

пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»

Казахского национального педагогического
университета имени Абая

Шаханова Р.Ә., Әділбекова Л.М. Ілияс Жансүгіровтың "Жолдастар" романы турасында.....	110
Әділханова Ж.С. Әдеби байланыс – халықтар достығының кепілі.....	115
Дәуітұлы Т. Ақын Таңжарық шығармашылығының зерттелу жай-күйі.....	119
Дүйсенбаева Р.И. Р.Нұрғали зерттеулеріндегі эпикалық трагедия мәселелері.....	124
Ержанова С.Б., Жаңалық С. Бексұлтан Нұржекеұлының сөз қолданысындағы бейнелеу құралдарының мәнері.....	128
Есіркепова Г.Е. Әдебиет тарихындағы көркемдік дәстүр жалғастығы.....	132
Ибраева А.Д., Сарсенбаева Н.Е. «Бір өкініш, бір үміт» романына арқау болған оқиға негізі.....	136
Көшекова А.А., Айбергенова М.Б. Жаңа адамды бейнелеу мұраты.....	139
Кубдашева К.Б. Портретная характеристика героев романа «Ночь преопределений».....	144
Кулумбетова А.Е. О чертах новаторства Ф.И. Тютчева в стихотворении «Осень».....	148
Мәтбек Н.Қ. С. Бақырғанидың «Ақырзаман кітабы».....	153
Нурбаева А.М. Гендерный аспект рекламного текста в рамках когнитивистики.....	162
Садықов С. Түркі халықтарының көсемі Мұстафа Шоқай ғұмырнамасының кейбір беймәлім беттері.....	166
Сейденова С.Д. Проблемы нравственного выбора в прозе Д. Досжана.....	177
Серикова С.К., Сабирова Д.А. Произведения о семье как средство формирования ценностно-культурной компетенции.....	181
Сұлтанова Б.М., Тойғанбекова М.Ш. Ілияс Жансүгіров лирикаларындағы алашшылдық идея.....	184
Тоқшылықова Г.Б. Интертекстуалдылық – мәтіндер арасындағы байланыс.....	189
Юсуп П.Қ. А. Алтай әңгімелеріндегі ауыл тақырыбы.....	195

ПЕДАГОГИКА МЕН ӘДІСТЕМЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ И МЕТОДИКИ

Алмабаева Г.Б., Акшалова Б.Н., Артыкова Е.У. Использование видеофильмов на занятиях по иностранному языку.....	201
Байнеш Ш.Б. Новый подход в обучении иностранному языку в Казахстане.....	205
Балабекова Қ.Ш. Синтаксисті ірілендіріп оқытудың технологиялық негізі.....	209
Онгарбаева А.Т. Когнитивно-коммуникативный подход в современном образовании.....	213
Смағұлов Ж.Қ. Алаш арыстары зерттеулері және ғылыми әдіснама.....	216
Тогумбетова Ж.С. Проблемы формирования полиязычной личности школьника на уроках русского языка.....	220
Тоқсамбаева А.О. Шәкәрімтану мен Мәшһүртанудың туу, қалыптасу кезеңдеріне тән басты ұқсастық.....	225

Kazakh National
Pedagogical University after Abai
BULLETIN

Series of «Philological sciences»

№1(51), 2015

Periodicity – 4 numbers in a year

Publishing from 2001

Editor in chief

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Corresponding
member of the Academy of the Sciences of the Republic of

Kazakhstan

B.O.Smanov

Vice of the chief editor:

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Corresponding member of the Academy of the Sciences of the
Republic of Kazakhstan

F.Sh.Orazbayeva

Scientific editors:

Doctor of Philological Sciences, Professor

T.S. Tebegenov,

Doctor of Philological Sciences, Professor

S.Zh.Abisheva

The editorial board members:

Doctor of Philological Sciences, Professor

B.Abdigaziuly,

Doctor of Pedagogical Sciences **S.B.Begalieva,**

Doctor of Pedagogical Sciences **R.A. Shahanova,**

Doctor of Philological Sciences, Professor

K.I. Mirzoyev,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Zh.K.Baltabaiyeva,

Professor Barri Pol Sher (USA),

Candidate of philological sciences., docent

E.V. Kazartsev (Russia),

Doctor of Philological Sciences, Professor

G.L. Nefagina (Poland),

Doctor of Philological Sciences, Professor

A.K. Kiklevich (Poland),

Doctor of Pedagogical Sciences **N.I. Ishekeev** (Kurgyzstan),

Professor **Spendel Djovanna** (Italy),

professor **Hatrani Altynchach** (Turkey),

Professor **Mehmet Kutalmish** (Turkey),

PhD doctor, professor. **I.Z. Belobrovtsseva** (Estonia),

Doctor of Pedagogical Sciences **Chan Din Lam** (Vietnam)

Executive Editor:

Candidate of philological sciences. **A.D. Ibrayieva**

Kazakh National Pedagogical

University after Abai, 2015

The journal is registered by the

Ministry of Culture and Information RK

8 May 2009. № 10109-ZЖ

Signed to print 21.04.2015.

Format 60x84 1/8. Volume 14 – publ.literature.

Edition 300 num. Order 52.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13

KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»

Kazakh National Pedagogical University

after Abai

Турлыбеков Т.Б., Абдрахманова Г.Х. Формирование
лингвокультурологической компетенции студентов с
помощью интернет-ресурсов..... 232

Уразова М.Р., Баданбекқызы З. Феномен английских
фразеологических «Биномов» и их употребление на
уроках английского языка..... 236

ЖУРНАЛИСТИКА

Сердәлі Б.К. Медиамәтіндердің негізгі түрлері..... 240

**АУДАРМАТАНУ
ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ**

Ақыш А.Н. «Абай жолын» аударту барысындағы
авторлық әдістер..... 244

Жұмабекова А.Қ., Ақбердіқызы У. Ағылшын және
қазақ тіліндегі «көк» түр-түс атауының мағынасы және
аударылу ерекшеліктері..... 247

Қасымова Ж.П. Поэтикалық аударманың өзіндік
ерекшелігі..... 252

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің 2012 жылғы 10 шілдедегі №1082 бұйрығы негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысының «Филология ғылымдары» сериясы ғылыми жұмыстардың негізгі нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілген.
На основании приказа №1082 от 10 июля 2012 года Комитетом по контролю в сфере образования и науки республики Казахстан Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Филологические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных результатов научной деятельности.
On the basis of the order 1082, July 10, 2012 by the committee of supervision of the Republic of Kazakhstan in the sphere of Education and Science Abai Kazakh Pedagogical University Vestnik issue "Philological sciences" is included into the list of publications of the man scientific activity.

лингвокогнитивті құрал ретінде меңгеруге арналған. Бұл зерттеудің нысаны қазақ тілді студент жастардың арасындағы «студент» тұжырымдамасының тілдік объективациясы болып табылады. Зерттеу студенттердің өздері туралы, оның жағымды және жағымсыз жақтары, олардың сабақта немесе сабақтан тыс уақыттағы әрекеттері туралы жалпы түсініктерін анықтауға мүмкіндік берді. Қазақ-студенттің оқу, студенттік өмір туралы түсінігі тікелей қазақ менталитетін, көзқарасын, дүниетанымын, этикасы мен белгілі құндылықтарын, тарихын бейнелейді.

Түйін сөздер: ойлау, тіл, тұжырымдама, психолингвистика, тілдік таным, әлемнің ұлттық бейнесі, хат, жазбаша ауызша, диалог, әдістеме

LANGUAGE OBJECTIFICATION OF THE CONCEPT "STUDENT" BY THE STUDENTS OF THE KAZAKH BRANCH IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

A.N. Bassitova – *Kazakh Academy of Transport and Communications named after M. Tynyshpayev, PhD, assistant professor*

A.S. Smagulova – *Central Asian University, PhD, assistant professor*

Summary

The problem is related to the concept of linguistic objectification "student" by the students of the Kazakh branch of higher education institutions are discussed in this article. In modern linguistics, one of the fastest growing areas of cognitive linguistics is investigating language as a means of representation of human consciousness. The concept of the key is the concept of cognitive linguistics. This research is devoted to the study of lingvo cognitive of objectification of the concept "student" in the Kazakh language. The object of this study is the concept of linguistic objectification "student" in the Kazakh language consciousness among students. This research revealed a general idea of the students themselves, their positive and negative aspects of their activities during school and outside school hours. Submission of Kazakh students about studying and student life directly reflects the mentality, outlook, education, etiquette, certain values, the history of the Kazakh people.

Key words: thinking, language, concept, psycholinguistics, language consciousness, a national picture of the world, the association experiment, writing, writing, speaking, dialogue, cluster technique.

УДК 811.512.122'367

ПУНКТУАЦИЯНЫ ЗЕРТТЕУ ҮРДІСТЕРІ

Т.Н. Ермекова – *Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің профессоры, филология ғылымдарының докторы*

Г.А. Ескермесова – *Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің докторанты*

Түйіндеме. Мақалада отандық және жалпы тіл біліміндегі пунктуацияға қатысты көзқарастар сараланады. Қазіргі пунктуация туралы сан алуан пікірлер қазақ тіліндегі пунктуация туралы ілімге жаңаша қарау қажеттігін көрсетеді. Сондықтан пунктуация “тыныс белгілерін ғана зерттейді” деген қалыптасқан тұжырым қазіргі коммуникациялық кеңістікте қайта зерделенуі қажет. Қазіргі тіл білімінде пунктуацияның таңбалық сипатына, белгілердің экспрессивтілігіне және авторлық пунктуация мәселелеріне назар аударады. Ал қазақ тіл білімінде бұл мәселе дәстүрлі көзқарастан ұзап кете қойған жоқ. Сол себептен қазіргі пунктуацияны кең мағынада зерттеу ісі қолға алынуы тиіс. Қазіргі заман ағымына қарай қазақ пунктуациясын жетілдіріп, егеменді қазақ елінің ғылымы мен білімінің дамуына үлес қосатындай қазақ пунктуациясының қазіргі заман талабына сай өзекті мәселелері айқындалуы тиіс.

Тірек сөздер: пунктуация, пунктуация мен орфография, тыныс белгілері, коммуникация үдерісі, зерттеу үрдісі.

Адамзаттың мәдени құндылықтарының бірінен саналатын жазу халықтың қол жеткізген өркениетінің бір көрінісі. Қазақ тіл білімінде жазудың теориялық мәселелерін арнайы зерттеген Қ. Күдеринова жазудың осы сипатына айырықша мән береді: «Адамзат мәдениетінің өркениетке аяқ басуы дыбыстық жазу (ары қарай – ДЖ) типінің пайда болуынан басталса, өркениеттің әлеміетке ұласуы жазба коммуникацияның, жазба тілдің (ары қарай – ЖТ) жоғары даму сатысына жеткенінен

хабар береді. Өйткені, ДЖ адамның эмоциялық, экспрессивтік сезімдерін таңбалаудан гөрі, ақпарат тарату, сақтау қажеттілігі туғанда мемлекеттің пайда болуымен қатар шықты. Сондықтан бүгінгі таңда ұлттың мәдени-әлеуметтік, экономикалық дамуы жазудың тұрақтылығына, жетілуіне қатысты болады» [1;3].

Қазіргі кезде мәтінді ұйымдастыруда ақпараттық-мағыналық бірлік ретінде және оның қабылдануына (вербалдықтармен қатар) қатысатын вербалдық емес семиотикалық жүйелерді лингвистикалық білім жүйесінің дербес саласы етіп бөліп қарастыру қажеттігі туралы мәселе күн орталығын құрайтын пунктуациялық белгілердің жиынтығы (ядролық белгілер); 2) жазудың пунктуациялық нормаларды реттейтін тәртібі; 3) лингводидактика саласы» ретінде тар шеңберде қарастырмай, көптеген тілдерде кең мағынада - графикалық лингвистиканың тілдің сызба белгілер жүйесін зерттейтін саласы; 4) мәтіннің графикалық моделін жасауға арналған сызба құралдары бар құрамдас бөлігі; 5) лингвистикалық білім жүйесінде өзіндік орны бар, грамматика теориясымен бірге коммуникация теориясымен тығыз байланысты тіл білімінің жеке саласы» ретінде қарастырыла бастады [2;40].

Негізінен қазақ тілінде тыныс белгілерінің функциясына алғаш назар аударғандардың бірі – А. Байтұрсынұлы. «Жазу қосымша белгілері мен тыныс белгілерінің жалпы ережесін» жазу барысында әр тыныс белгісінің қасына оның негізгі функциясын жақша ішінде беріп отырған. Мысалы: кіші сызықша (тіркестіру белгісі), үлкен сызықша (жұмақтау белгісі), ноқат (нүкте) (үлкен тыныс), қос ноқат (қос нүкте) (бәшелеу белгісі) және т.б.

[3, 310-312 бб.]. Тыныс белгісі мәселесі А. Байтұрсынұлының «Тіл – құрал» (Қызылорда, 1925), «Тіл жұмсар» (Қызылорда, 1928) еңбектерінде баяндалады.

Қазақ тіл білімінде бұл мәселені ғылыми дәйектеген Ш. Әуелбаев, Ф. Мұсабекова заманынан бері арнайы зерттеу тақырыбы ретінде қарастырылмады. Ф. Мұсабекова былай дейді: «Біздің пікірімізше, тыныс белгілері сөйлемнің бірде құрылысына қарай, бірде мағынасына қарай, бірде айтылуына қарай қойылады деу дұрыс болады.», - дейді [4;47- 48]. Ал Ш. Әуелбеков тыныс белгілерін қоюда бір ғана ұстанымға сүйенудің жеткіліксіздігіне қатысты төмендегідей ой айтады: «...Сөйлемде бір ғана принципке негізделген бірде-бір тыныс белгісін кездестіре алмаймыз. Сондықтан тыныс белгісінің қойылуын үш принциптің біреуіне ғана негіздеудің дұрыс тұжырым емес екендігін көреміз» [5;14].

Қазіргі басылым беттерінде кезінде Р. Сыздықтың «Анықтағышындағы» емле ережелерімен қатар берілген пунктуациялық ережелер ұстанымдары да ескерусіз қалып жатыр. Р. Сыздыкова пунктуация мен орфография мәселелеріне қатысты бірнеше ғылыми мақалалар мен еңбектер жазған автор ретінде танымал. Алайда, осыған қарамастан, қазақ пунктуациясы күні бүгінге дейін пунктуация синтаксистің құрамында ғана қарастырылып келеді. Бұл – пунктуация ұғымын тар шеңберде қараудан туған пікір. Тіл – қоғамдық құбылыс болғандықтан, ол үнемі даму үстінде болады, әсіресе желілік коммуникациядағы түрлі ықшамдаулар мен шартты белгілер – пунктуацияны жеке сала ретінде бөліп қана қоймай, оның теориялық тұғырын қайта қарауды қажет етеді. Қазақ ғалымдарының сөзімен айтар болсақ, «...кенжелеп туып, кеш дамыды. Қазан революциясына дейін белгілі бір жүйеге келтірілген, көпшілікке танылған пунктуациялық заң-ережелер болған жоқ. Ол уақыт үшін пунктуациялық ережелердің болмауының өзі де табиғи нәрсе еді. Өйткені тыныс белгісі баспасөз үшін керек. Республикамызда баспасөздің дамуы, оның бүкіл халық игілігіне айналып, оқушылар санының артуы, жазу мәдениетінің, сауаттылықтың шешуші бір саласы болып табылатын пунктуация мәселесін ғылыми негізде қалыптастырып реттеу міндетін қойды. Тіліміздің пунктуациялық белгілерін қалыптастырып, олардың мағыналары мен функцияларын айқындауда орыс тілі графикасының табыстары басшылыққа алынды» [6;5]. Сол себепті қазіргі заманның ағымына қарай қазақ пунктуациясын жетілдіріп, егеменді қазақ елінің ғылымы мен білімінің дамуына үлес қосатын саналы да функционалды сауатты тұлға қалыптастыру үшін жүзеге асыруымыз қажет.

XX ғасырда сөйлемді пунктуациялық рәсімдеу тәжірибесіне бірнеше рет өзгерістер енгізуге талпыныс жасалды. 1960, 1978, 1988 жылдары жарық көрген «Орфографиялық сөздіктер», Р.Сыздықтың «Анықтағышы» (1959, 2000), Ф. Мұсабекова мен Ш. Әуелбеков еңбектерін салыстыра қарау нәтижесінде көз жеткізуге болады. Дегенмен, нормаландырушылар пікірі бойынша, пунктуациялық норма саласына енгізілетін жеке және көбіне негізделмеген өзгерістер пунктуацияның жалпы байланысын өзгерте алмайды. Екіншіден, пунктуациялық жүйе үнемі дамып

отырған және де динамикалық сипатқа ие. Қазіргі қолданыстағы тыныс белгілерінің сипаты жеке құрылымдық құралдарды (конструкциялық) таңбалауда тыныс белгілер рөлінің әлсірегенін, бірақ олардың коммуникативтік-мағыналық сөйленімді (функционалдық) құрудағы рөлінің күшейгендігін дәлелдейді. Сол себепті пунктуациялық норма, оның лингвистикалық табиғаты және қызмет көрсету аясы, басқа тілдер мен сөздер қолданысындағы басқа да нормалар жүйесіндегі мәртебесі ұғымын жетілдіру өзекті мәселе болып отыр.

Пунктуация ұғымын әмбебап термин деп мойындау оны көп жағынан зерттелетін объектімен салыстырылатын негізгі тілдік термин ретінде пайдалануға мүмкіндік береді:

1) вербалдық емес белгілер мен құралдар енгізілген қосымша және қосалқы семиотикалық жүйенің заңдылықтарын зерттейтін тарауы; 2) мәтінді ұйымдастыруда тұтас семиотикалық жүйе ретінде (вербалдық құралдармен бірге) қатысатын вербалдық емес (синграфем және супраграфем) белгілер мен (топографикалық) құралдардың жиынтығы [7; 304-305].

Пунктуация – санқырлы, көп аспектілі сала. Оған «Лингвистикалық энциклопедиялық сөздікте» пунктуацияға төмендегідей түсінік беріледі:

1) графикамен және орфографиямен бірге жазба тілдің негізгі құралдарын құрайтын алфавиттік емес графикалық белгілер (тыныс белгілері) жүйесі; пунктуацияның басты міндеті – жазбаша (баспа) мәтінді мүшелеу әрі графикалық ұйымдастыру;

2) жазбаша мәтінді пунктуациялық рәсімдеу нормаларын кодификациялайтын, нақты бір тіл үшін тарихи тұрғыдан қалыптасқан ереже;

3) тіл білімінің пунктуация жүйесінің заңдылықтары мен тыныс белгілерін қолдану нормаларын зерттейтін тарауы [8;406]. Соған сәйкес, жалпы тіл білімінде пунктуацияға байланысты бірнеше негізгі ұғымдар да (параграфемика, грамматология, метаграфемика, параграфемалар, синграфемика; супраграфемика; топографемика т.б.). кездеседі. Сол себепті пунктуацияға байланысты туындаған атау сөздердің бірізділенуіне және реттелуіне де назар аударған абзал.

Пунктуацияның теориялық мәселелерін зерттеушілердің басты мәселесі тыныс белгілерін логикалық (мағыналық), грамматикалық, интонациялық принциптің қайсысы негізгі болуы керек деген мәселеге қатысты болды. Орыс пунктуация сын зерттеушілер арасындағы логикалық (мағыналық), грамматикалық, интонациялық принциптің қайсысы негізгі болуы керек деген мәселеге қатысты Г.П. Фирсов былай деген: «Мұндай көзқарастардың бір де бірі таза күйінде кездеспейді; әдетте, бірнеше ұстанымдар араласа тоғысып отырады немесе түрлі ескертулер жасалынады. Лаврентий Зизаний, Е.Филомафитский, Ф.И. Буслаев, С.И. Абакумов, Н.С. Поспелов, А.П. Шапиро сияқты ғалымдардың еңбегінде пунктуация мағыналық ұстанымға негізделеді десе, Н.И. Греч, Я.К. Грот, С. Булич сияқты лингвистердің зерттеулерінде грамматикалық ұстаным, ал Мелетий Смотрицкий, А.М.Крубский, А.Х. Востоков, И. Давидов, А.М. Пешковский, Л.В. Щерба еңбектерінде интонациялық ұстаным басым. Соңғы топқа Л.А. Булаховский мен М.Н. Петерсонды қосуға болады» [9;14-б]. Бұл пунктуацияны тар шеңберде қарастыру кезіндегі негізгі мәселе еді.

Орфография мен пунктуация тарихи, «жанды» құбылыс. Қоғамның әлеуметтік-саяси өмірінің дамуы ол пайдаланылып отырған жазба тілдің, әсіресе оның сөздік қазынасының толығыуы, реттеле түсуі (нормалану процесі) сияқты қозғалысына орай оның жазба тәжірибесі де, жазу тәртіптері – емле қағидалары да азды-көпті өзгерістерге ұшырап отырады, өңделе, қырнала түсіп реттеледі. Өткен XX ғасырдың 80-жылдарының бас кезінде соңғы рет ресми түрде қабылданға осы ережелер бойынша жазу міндеттелген орфографиялық ережелерге кейінгі, 20 жылдан астам мерзім ішінде де ғылыми-практикалық мәні бар пікірлер айтылып келеді. Бұл пікірлер мен ұсыныстар қазақ тіліне мемлекеттік тіл мәртебесі берілгеннен кейін тіпті жандана түсті.

Осыған орай, қазіргі зерттеушілер орфография мен пунктуацияны сан қырлы аспектіде зерттей бастады. Орыс және жалпы тіл білімінде Н.Л. Шубина (1999) пунктуацияның таңбалық сипатына, Л.А. Будниченко тыныс белгілерінің экспрессивтілігіне назар аударса, (2004), Б.Ю. Шавлуков авторлық пунктуация (2008) мәселелерін көтерді [10;39-б]. Пунктуацияны коммуникация үдерісін дәл жеткізуге қажетті жазуда қолданылатын бейвербалды таңбалар жүйесі ретінде таныған Бодуэн де Куртэне бастамасы бірқатар тілдерде жалғасын тапқанымен, қазақ тіл білімінде әлі дәстүрлі көзқарастан ұзап шыға қойған жоқ.

Қазіргі пунктуацияда негізгі екі үрдісі бар: 1. Пунктуацияның кең мағынада зерттелуі; 2. Тар мағынада фраза арасындағы тыныс белгілері дамуы (көп мағыналығы мен алуан түрлілігі). Бұл жерде

кең мағынадағы пунктуациясы кең ауқымда композициялық кеңістіктегі типографиялық, шартты және орфографиялық, грамматикалық ережелерге сүйенген тыныс белгілерінің кешені ретінде қарастырылады. Екінші үрдісте тыныс белгілердің көп мағыналылығы мен алуан түрінің нақты жағдайдағы функциясы, қолдану дәлдігі қарастырылды.

Сондықтан пунктуация “тыныс белгілерін ғана зерттейді” деген қалыптасқан тұжырым қазіргі коммуникациялық кеңістікте қайта зерделенуі қажет.

- 1 Күдерінова Қ. Қазақ жазуының теориялық негіздері. – Алматы, 2006. – 300 б.
- 2 Еңсебаева К. Мәтін және мәтін теориясының кейбір мәселелері. Тілтаным. 2005 №4, 40б.
- 3 Байтұрсынұлы А. Тіл-құрал. - Алматы, 1995. – 310-312 бб.
- 4 Мұсабекова Ф. Қазіргі қазақ тіліндегі жай сөйлем пунктуациясының негіздері. А., 1959. 47- 48 бб.
- 5 Әуелбеков Ш. Пунктуацияның қиын мәселелері. - Алматы, 1977. – 14б.
- 6 Сыздықова Р. Қазақ тілі орфографиясы мен пунктуация жайында анықтағыш. Баспа қызметкерлері мен мұғалімдер үшін. - Алматы, 1959. – 5б.
- 7 Тіл білімі сөздігі. Жалпы ред. басқарған Э. Сүлейменова. Алматы: «Ғылым», 1998. 304-305б.
- 8 Лингвистический энциклопедический словарь. М.-Л., 1990. – 40б.
- 9 Фирсов Г.П. Об изучении синтаксиса и пунктуации в школе. -Москва: Изд-во АПН РСФСР, 1961. 176 с.
- 10 Плотников Б.А. Семиотика текста: Параграфемика. Учебное пособие для филол.фак.вузов. – Минск: Вышэйшая школа, 1992. –190с.

ТЕНДЕНЦИИ В ИССЛЕДОВАНИИ ПУНКТУАЦИЙ

Т.Н. Ермекова – доктор филологических наук, профессор КазГосЖенПУ

Г.А. Ескермесова – PhD докторант КазГосЖенПУ

Резюме

В статье рассматриваются разные взгляды отечественных и зарубежных ученых, касающиеся пунктуации. Современные взгляды о пунктуации, доказывают необходимость рассмотрения научных взглядов о пунктуации в казахском языкознании. Поэтому концепция о том, что пунктуация рассматривает только знаки препинания, должна рассматриваться в новом ракурсе современного коммуникационного пространства. В современном языкознании в исследованиях пунктуации особое внимание уделяется на экспрессивность знаков и проблемы авторской пунктуации. А в казахском языкознании этот вопрос недалеко отошел от традиционных взглядов. И поэтому современная пунктуация должна рассматриваться в широком аспекте. Современная казахская пунктуация должна усовершенствоваться в целях внесения объемного вклада в развитии образования и науки казахского народа. Для достижения этой цели мы должны определить актуальные проблемы казахской пунктуации.

Ключевые слова: пунктуация, пунктуация и орфография, знаки препинания, процесс коммуникации, тенденция исследования.

THE TENDENCY OF PUNCTUAL RESEARCH

T.N. Ermekova - Doctor of Philology, professor

G.A. Eskermesova – Doctoral student

Summary

In article the different views of domestic and foreign scientists concerning a punctuation are considered. Modern views about a punctuation, prove need of consideration of scientific views about a punctuation in the Kazakh linguistics. Therefore the concept that the punctuation considers only punctuation marks, has to be considered in a new foreshortening of modern communication space. In modern linguistics in researches of a punctuation the special attention is paid on expressivity of signs and a problem of an author's punctuation. And in the Kazakh linguistics this question nearby departed from traditional views. And therefore the modern punctuation has to be considered in broad aspect. The modern Kazakh punctuation has to be improved for introduction of a volume contribution in a development of education and sciences of the